

РОЗВИТОК НАВИЧОК ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ПРИ ВИВЧЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ІНШОМОВНІЙ АУДИТОРІЇ

Ганна Швець

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Проаналізовано проблеми формування й розвитку навичок діалогічного мовлення у студентів-іноземців на початковому етапі вивчення української мови. Розглянуто приклади вправ для розвитку уміння ставити запитання та відповідати на них, сприймати і продукувати діалогічне висловлювання. Наголошено на необхідності створення у процесі навчання комунікативних ситуацій, соціально значущих для іноземних громадян в умовах нового мовного середовища.

Ключові слова: діалог, діалогічне мовлення, діалогічна єдність, питальні конструкції, сприйняття і продукування діалогічного висловлювання, комунікативна ситуація.

Одна з головних методичних засад викладання будь-якої мови як іноземної – це комунікативна, практична спрямованість навчання. Діалогічне мовлення найяскравіше виражає функцію мови як засобу безпосереднього спілкування, тож формування відповідних навичок – надзвичайно важливе завдання, особливо на початковому етапі, коли студент-іноземець мусить якомога швидше пристосуватися до нового мовного середовища і навчитися моделям мовної поведінки в різних ситуаціях спілкування – побутових, культурних, навчально-професійних тощо. У сучасній методиці практикують взаємопов'язане і паралельне навчання діалогічного і монологічного мовлення, однак наголошують на важливій ролі діалогу саме на початковому етапі, тоді як роль монологічного мовлення зростає і стає провідною у подальшому навчанні.

Особливості діалогічного мовлення (залежність від ситуації, контактність співрозмовників, невідповідність, емоційність, експресивність, використання жестів і міміки) зумовлюють специфіку його продукування і сприйняття. З одного боку, певні чинники ускладнюють опанування діалогу, оскільки він вимагає достатньо високого рівня сформованості навичок аудіювання і є здебільшого невідповідним. З іншого боку, деякі моменти (нерозгорнутість реплік, перевага простих синтаксичних конструкцій, опора на невербальні засоби, використання стереотипів, мовних штампів тощо) полегшують роботу над цим видом мовленнєвої діяльності [2: 118]. Існують різні класифікації діалогів. Залежно від мети виділяють розповідні, питальні та спонукальні діалогічні висловлювання. Зрозуміло, що кожне з них може бути негативним чи позитивним. Якщо переважає комунікативна спрямованість на повідомлення – діалог має диктальний характер, якщо ж більшою мірою виражають власне ставлення до повідомлення – модальний. Вважають, що „діалоги диктального типу спрямовані на повідомлення і отримання інформації: з'ясування, уточнення, пошук невідомого. Діалоги модального типу поділяють на одномодальні (діалоги згоди, унісону) і різномодальні (тобто діалоги суперечки, полеміки)” [2: 119].

Робота з розвитку діалогічного мовлення складається, на нашу думку, з трьох основних моментів:

- 1) робота над конструкціями „запитання-відповідь”;
- 2) робота над власне діалогічними висловлюваннями;
- 3) робота над мовленнєвими штампами, стереотипними фразами, які використовують у різних комунікативних ситуаціях.

Зрозуміло, що ці три складники є взаємопов'язаними і реалізуються в комплексі.

Почнемо з вправ на запитання й відповідь, адже саме ці конструкції є „основою інших форм активного мовлення” [4: 191]. Система роботи над запитаннями і відповідями має бути продуманою, її потрібно вести з перших уроків української мови як іноземної. Вивчивши елементарну фразу *Це студент*, ми працюємо над запитаннями до неї *Хто це? Це студент? Це викладач?* і структурою повних і коротких відповідей. На спеціально дібраних питальних конструкціях тренуємо використання певних лексико-граматичних форм: *Ким ти хочеш бути? – Я хочу бути економістом, філологом, журналістом, юристом, бізнесменом; Хто твій батько? – Він економіст, філолог, журналіст, юрист, бізнесмен; Яка твоя майбутня спеціальність? – Економіка, філологія, журналістика, право, менеджмент.* Для конкретного етапу навчання викладач визначає і добирає конструкції, які є зразком для повторювання і продукування. Існує думка, що на початковому етапі не варто ускладнювати завдання синонімічними запитаннями, які можуть заплутати студентів. Але з поступовим оволодінням новим граматичним матеріалом синонімічні питальні конструкції є необхідними для розвитку діалогічного мовлення і вивчення граматики. Йдеться про запитання на зразок: *Ким Ви працюєте?* і *Хто Ви за професією (за фахом)?* Робота над ними активізує і закріплює вміння диференціювати випадки вживання орудного і називного відмінків на означення професії, а запитання *Де Ви були?* і *Куди Ви ходили?* важливі для розрізнення форм місцевого, знахідного та родового відмінків тощо. Починати роботу над конструкціями „запитання-відповідь” потрібно із запитань, які максимально містять у собі відповідь, напр.: *Ви були в кіно? – Так, я був у кіно.* Альтернативні запитання – теж матеріал для початкового етапу, напр.: *Ви були в кіно чи в театрі? – У кіно.* Такі вправи сприяють виробленню у студентів правильної інтонації, автоматизації мовлення, тренують пам'ять. Пізніше увагу варто приділяти розвитку вміння свідомо будувати відповідь, а не автоматично повторювати лексико-граматичний матеріал запитання. Для цього можна практикувати гру „ланцюжок”: на запитання викладача відповідають за чергою всі студенти, намагаючись по-різному сформулювати відповідь – позитивну і негативну, напр.:

Яка сьогодні погода? – Чудова. Дуже тепло. Сонячно і тепло. На вулиці дуже приємно. Прекрасна весняна погода.

Яка сьогодні погода? – Погана. Холодно й вітряно. На вулиці дощ і сильний вітер. Погода зовсім не весняна: холодно, вітряно, дощ.

Як Ви себе почуваете? – Спасибі, добре. Набагато краще, ніж учора. Непогано, вже нічого не болить. Дякую, чудово.

Як Ви себе почуваете? – Погано, на жаль. Дуже погано: болить голова і горло. Мені недобре, мабуть, я захворів. Здається, не дуже добре. Погано: у мене болить зуб.

Як у Вас справи? – Спасибі, у мене все добре. Дуже добре, уже звик до життя в Україні. Непогано, дякую, але дуже зайнятий. Дуже добре: цікаво вивчати українську мову. Чудово: у мене багато нових друзів.

Як у Вас справи? – На жаль, не дуже добре. Багато проблем із навчанням. Не можу звикнути до життя в Україні. Непогано, але дуже сумую за батьками. Дуже важко вчитися.

„Виграє” той студент, який закінчив ланцюжок і після нього вже немає варіантів відповідей.

Як показує практика, велику популярність у студентів-іноземців мають завдання, де потрібно запитувати одне одного. Цю роботу можна організувати також ланцюжком, коли спочатку студенти за чергою повторюють готову конструкцію-зразок „запитання-відповідь”, а потім створюють власні. Так, до запропонованого речення (абзацу, тексту) студенти по чергово ставлять різні запитання. Цікаво і жваво проходить урок за темою „Сім’я”, коли один зі студентів демонструє фотографію своєї родини, а інші запитують усе можливе про людей, зображених на ній.

Ефективною з погляду залучення до роботи одночасно усіх студентів видається форма роботи над текстом, коли групу розподіляють на пари і пропонують запитувати один одного відповідно до змісту тексту. Оскільки викладач не може повністю проконтролювати якість такої роботи, доцільно за необхідності створювати пари із сильних і слабких студентів, можна запропонувати прослухати запитання-відповіді однієї пари до початку колективної роботи або після неї. Для такої роботи варто давати студентам нові тексти, не з підручника, але на знайому тему: так вони повторюють лексичний і граматичний матеріал, бачать зразки нових конструкцій зі знайомих слів, тренуються ставити питання й давати відповіді на них у знайомій, але водночас трохи зміненій ситуації. Після вивчення тем „Сім’я”, „Знайомство”, „Навчання” і „Мій друг” за підручником для студентів підготовчого факультету Київського національного університету [1] можна запропонувати для роботи над запитаннями й відповідями додаткові тексти, напр.:

Нові знайомства

Ян Ян – студент-іноземець. Він приїхав до Києва з Китаю, з міста Сянган. Це велике місто розташоване на півночі Китаю. Там, у Сянгані, Ян Ян закінчив школу і вирішив продовжити навчання в Україні. Звичайно, це важко – вчитися далеко від дому, від сім’ї, але й цікаво – побачити нову країну, ознайомитися з іншою культурою.

Ян Ян приїхав до України у вересні і почав навчання на підготовчому факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Тут він вивчає українську мову і готується до навчання на економічному факультеті. Майбутня спеціальність Ян Яна – „Менеджмент”. Щоб навчатися на економічному факультеті, потрібно добре знати математику. Тому в другому семестрі Ян Ян почне вивчати українською мовою спеціальні предмети: математику, економіку, географію. Це допоможе йому в наступному році навчатися на економіста.

Спочатку Ян Янові не дуже подобалося в Києві: він сумував за батьківщиною і батьками, не мав друзів. Але нові знайомства допомогли хлопцеві зрозуміти, що він у Києві не самотній.

По-перше, він ближче познайомився зі своєю групою. Це десять китайців. Дуже приємно, що в Київському університеті навчається так багато співвітчизників Ян Яна: він може спілкуватися своєю рідною мовою, бачити китайські обличчя, зустрічати національні свята, як удома.

По-друге, хлопець познайомився зі своїми сусідами на шостому поверсі. Тут меш-

кають китайці, іранці та українці. Вони приязні люди. Ян Ян намагається говорити українською мовою з ними – це важко, але цікаво і, головне, дуже потрібно. Щоб оволодіти українською мовою, треба не лише читати, писати, виконувати домашні завдання, а й обов'язково спілкуватися.

По-третє, нещодавно Ян Ян познайомився з чудовою дівчиною-китайкою. Її звуть Гао Сіхань. Вона теж живе в гуртожитку, але на іншому поверсі, а навчається в іншому корпусі університету, тому довго вони і не знали одне одного. Та якось випадково зустрілися в кафе. Гао Сіхань приїхала до Києва пізніше і ще не могла нічого сказати українською. Ян Ян помітив, як симпатична китайка намагається щось пояснити продавцеві, але не може. Він підійшов, дізнався, що вона хоче купити, і допоміг дівчині. Так вони познайомилися. І згодом почали зустрічатися.

Тепер Ян Ян і Гао Сіхань разом проводять багато часу: розмовляють, допомагають одне одному виконувати домашні завдання, іноді ходять у кафе, гуляють у парку. Хлопець щасливий. Звичайно, він часто думає про батьків, але вже не так сумує, як раніше.

Мій новий друг

Я китайка, але зараз живу не в Китаї. Я приїхала до столиці України – міста Києва, щоб навчатися в Київському університеті імені Тараса Шевченка. Зараз я навчаюся на підготовчому факультеті цього університету і вивчаю українську мову. Тут я познайомилася з різними людьми. Лі Чан – мій новий друг.

Ми зустрілися з Лі Чаном у групі, коли почалися заняття. Студенти ще нічого не розуміли, що говорив викладач. А Лі Чан допомагав усім нам, бо він добре розумів англійську мову, якою іноді пояснював викладач. Потім ми зустрілися і в гуртожитку. Лі Чан живе на п'ятому поверсі, а я – на шостому. Коли я не розуміла, як виконувати домашнє завдання, я запитувала Лі Чана. Він завжди мені допомагав. Так ми стали друзями.

Лі Чан багато розповідав мені про себе і про свою сім'ю. Він теж китаєць. Він приїхав з міста Ханчжоу. Це місто розташоване на північному сході Китаю. Там зараз мешкає сім'я Лі Чана: мама, тато, молодший брат, бабуся і дідусь. Його маму звуть Лі Вень. Вона займається бізнесом. Тата Лі Чана звуть Лі Янь. Він працює викладачем японської мови. Він викладає мову в університеті в місті Ханчжоу. Тато хоче, щоб його син став, як і він, філологом. Лі Чанові теж подобається вивчати мови. Він добре володіє англійською мовою, може читати, писати і трохи розмовляти японською. Тепер Лі Чан вивчає українську мову, а пізніше він хоче вивчати ще й російську. Він буде перекладачем.

Брата Лі Чана звуть Лі Юй. Він ще школяр і навчається у восьмому класі. Коли Лі Чан жив у Китаї, він завжди допомагав молодшому братові виконувати домашні завдання і вирішувати різні проблеми. Зараз він сумує за братом та батьками і тому часто телефонує їм або спілкується через Інтернет.

Бабуся і дідусь Лі Чана мешкають окремо. Вони вже старенькі, але самі ведуть домашнє господарство. Коли Лі Чан був маленьким, бабуся допомагала мамі вести домашнє господарство і виховувати дітей. Лі Чан дуже любить її.

Мій новий друг Лі Чан – хороший студент: здібний, серйозний, старанний, відповідальний. Йому легко дається мова. Він завжди ретельно виконує всі домашні завдання, на уроках уважно слухає викладача, багато пише, відповідає на запитання і допомагає іншим студентам. Я впевнена, що він буде мати успіхи.

Мій найкращий друг

Я хочу розповісти про свого найкращого друга. Його звать Чен Кан. За національністю він китаєць, як і я. Він живе у Китаї, у моєму рідному місті Шанхаї. Йому 19 років. Ми разом вчилися у школі в одному класі, тому добре знали один одного. Наші родини жили поруч, і ми з дитинства були друзями. Я навіть не пам'ятаю, як і де ми познайомилися. Здається, я знаю Чен Кана завжди. У нього невелика сім'я: він, тато і мама. Тато Чен Кана працює головним лікарем міської лікарні, а мама не працює. Вона веде домашнє господарство.

Пам'ятаю, як ми разом гралися, коли були маленькими. Чен Кан був дуже жвавим, веселим. Він і зараз такий енергійний, як раніше. У школі я сидів поруч з Чен Каном. Ми разом працювали на уроках і розмовляли на перервах. Ми різні: я – спокійний, серйозний, а мій друг – не дуже. Але він здібний, тому вчився на „4” і „5”. Я теж, але мені треба було працювати вдома набагато більше, бо я не такий здібний, як Чен Кан. Після уроків ми разом ішли додому, часто разом гуляли, грали у футбол і баскетбол, у шахи. Ми багато спілкувалися і проводили час разом.

Після закінчення школи я вирішив навчатися в Україні, а мій друг вирішив учитися в Шанхайському університеті. Він хоче бути економістом, тому думав про економічний факультет. А моя майбутня спеціальність – „Філологія”. Я хочу працювати перекладачем і вирішив вивчати українську та російську мови в Києві. Зараз я навчаюся на підготовчому факультеті Київського університету імені Тараса Шевченка, а Чен Кан – на першому курсі Шанхайського університету.

Звичайно, нам було сумно, коли я їхав до Києва. Але таке життя. Тепер ми часто телефонуємо один одному. Чен Кан запитує мене про навчання, про нових друзів. Я цікавлюся, як у нього справи, як його мама і тато. Він розповідає про свої успіхи: зараз Чен Кан добре вчиться. Він говорить, що став серйозним і ретельно виконує всі домашні завдання, а на заняттях дуже уважно слухає лекції, відповідає на запитання викладача. Недавно Чен Кан розповів, що познайомився зі симпатичною дівчиною. Вона йому дуже подобається. Я радий за свого друга. Я чекаю, коли будуть канікули і я зможу поїхати додому та зустрітися з ним. А ще я хотів би, щоб він приїхав до Києва і побачив це красиве місто, познайомився з моїми новими українськими друзями, з моїм викладачем.

Моя старша сестра

Я хочу розповісти про свою старшу сестру. Її звати Лариса. Вона старша за мене на дев'ять років, але ми завжди були хорошими подругами і добре розуміли одна одну.

Коли я була маленькою, сестра допомагала мамі виховувати мене. Якщо мама була на роботі, вона годувала мене, гралася зі мною і гуляла на вулиці, допомагала виконувати домашні завдання.

Лариса дуже гарно читала вірші і танцювала, добре малювала, непогано співала, любила українську літературу. Вона не знала, ким бути: артисткою чи викладачем. Після закінчення школи сестра вирішила вступати до театрального інституту. Але склала іспити не дуже добре. Вона не знала, що робити далі. Батьки порадили їй піти працювати і серйозно готуватися до іспитів у наступному році. Лариса пішла працювати до школи і одночасно готувалася до іспитів до педагогічного інституту. Через рік вона успішно склала іспити з мови та літератури, історії і почала вчитися в інституті за спеціальністю „Українська мова та література”. Через п'ять років

вона одержала диплом і почала викладати українську мову та літературу в середній школі. Лариса і зараз, через 25 років, працює у школі. Вона дуже любить дітей, їй подобається спілкуватися з ними, тому, хоча робота вчителя дуже важка, сестра задоволена своїм вибором. А її акторські здібності тут теж потрібні: разом з учнями вона готує концерти і ставить вистави.

Ми вже давно не живемо разом. Коли Лариса вийшла заміж, мені було 12 років. Я сумувала за сестрою, чекала, коли вона прийде в гості. Тепер і в мене є сім'я. Ми не часто зустрічаємося, тому що зайняті на роботі і живемо далеко одна від одної, але часто розмовляємо по телефону. Хоча пройшло багато років, моя сестра не змінилася: вона така ж добра, весела, щира. Я дуже люблю її.

Звісно, що кількість, обсяг, складність запропонованих текстів залежать від рівня групи. Можливий варіант, коли новий текст для індивідуальної роботи над запитаннями й відповідями дають лише одній чи кільком парам сильних студентів, у той час як слабші під керівництвом викладача повторюють і виробляють уміння запитувати на матеріалі домашнього тексту. Можлива й інша форма, коли після роботи над текстом додому дають інший, але на ту саму тему, із завданням поставити до нього якомога більше запитань. Або дають текст для домашнього опрацювання і низку запитань до нього, на які потрібно відповісти, чи пропонують написати домашній твір, керуючись детальними, практично до кожного речення, запитаннями, напр.:

Запитання до твору „Мій новий друг (Моя нова подруга)”

1. Хто твій друг (твоя подруга)?
2. Як його (її) звуть?
3. Хто він (вона) за національністю?
4. Скільки йому (їй) років?
5. Як ви познайомилися?
6. Де ви зустрілися вперше?
7. Звідки він (вона)?
8. Яке його (її) рідне місто?
9. Яке це місто? Де воно розташоване?
10. Яка сім'я у твого друга (твоеї подруги)?
11. Де живе його (її) сім'я?
12. Хто за фахом його (її) батько, мати?
13. Де вони працюють?
14. Хто його (її) брат (сестра)?
15. Чи сумує він (вона) за батьками, домом, Батьківщиною?
16. Чи пише він (вона) батькам листи?
17. Кому він (вона) часто пише або телефонує?
18. Як часто він (вона) пише чи телефонує додому?
19. Коли твій друг (твоя подруга) приїхав (приїхала) до Києва?
20. Де він (вона) навчається?
21. Де він (вона) зараз живе?
22. На якому поверсі, у якій кімнаті він (вона) живе?
23. Яку мову він (вона) вивчає?
24. Які мови він (вона) знає?
25. Чи є у нього (у неї) здібності до мов?

26. Чи важко йому (їй) вчити українську мову?
27. Що допомагає йому (їй) вивчати українську мову?
28. Що він (вона) думає про українську мову?
29. Як довго він (вона) вивчає і ще буде вивчати українську мову?
30. Коли він (вона) почне вивчати інші предмети?
31. Яка його (її) майбутня спеціальність?
32. Ким він (вона) хоче бути?
33. Яка це спеціальність?
34. Чи подобається батькам його (її) майбутня спеціальність?
35. Який він (яка вона) студент (студентка)?
36. Як він (вона) уже читає, пише та розмовляє українською мовою?
37. Що він (вона) робить на уроках і вдома?
38. Як він (вона) слухає викладача на уроці?
39. Чи він (вона) розуміє все, що говорить викладач?
40. Яка він (вона) людина?
41. Що йому (їй) подобається робити?
42. Чи допомагаєш ти своєму другові (своїй подрузі)?
43. Кому допомагає твій друг (твоя подруга)?

Запитання до твору „Мій робочий день”

1. Хто Ви? Де Ви зараз живете і навчаєтеся?
2. Чи Ви організований (-а)? Чи можете спланувати свій день?
3. Коли звичайно Ви прокидаєтеся (встаєте) і що робите вранці?
4. Чи встигаєте Ви поспіяти? Де Ви снідаєте: вдома чи в буфеті?
5. Коли Ви виходите з гуртожитку і за скільки часу доходите до університету?
6. Ви звичайно приходите вчасно на заняття чи запізнюєтеся?
7. Коли у Вас розпочинаються і закінчуються заняття?
8. Скільки занять у Вас щодня?
9. Коли у Вас велика перерва? Чи ходите ви їсти в буфет на великій перерві?
10. Коли Ви звичайно повертаєтеся з університету?
11. Ви одразу готуєте обід чи відпочиваєте?
12. Ви готуєте обід сам (сама) чи разом із друзями?
13. Які страви Ви часто готуєте на обід?
14. Де Ви готуєте: на кухні чи у себе в кімнаті?
15. Чи прибираєте Ви після приготування їжі?
16. Що Ви робите після обіду: відпочиваєте чи виконуєте домашні завдання?
17. Де Ви виконуєте домашні завдання: у кімнаті для занять чи у своїй кімнаті?
18. Звичайно Ви виконуєте домашні завдання самі чи з друзями? Хто Вам допомагає, якщо Ви не розумієте?
19. Коли Ви ходите чи їздите за продуктами? Де Ви звичайно купуєте продукти? Де Ви купуєте необхідні речі?
20. Коли і як часто Ви прибираєте в кімнаті, перете речі, прасуєте їх?
21. Коли Ви вечеряєте? Вдома чи в кафе?
22. Що Ви звичайно їсте на вечерю?
23. Що Ви робите у вільний час? (Чи любите Ви книги, фільми, ігри на комп'ютері, спорт? Як часто Ви займаєтеся цим?)

24. Чи ходите Ви ввечері на дискотеку, на концерти?
25. Що Ви звичайно робите ввечері перед тим, як лягти спати?
26. Коли звичайно Ви лягаєте спати? Чи достатньо часу Ви спите?
27. Як Ви проводите вихідні дні?

Така робота допомагає навчитися логічно будувати досить велике за обсягом монологічне висловлювання і, що головне для нашої теми, є базовою для розвитку навичок діалогічного мовлення.

Перейдемо до вправ, пов'язаних безпосередньо з діалогом. Загальноприйнятою є думка, що одиницею навчання діалогічного мовлення має бути діалогічна єдність – поєднання реплік, для якої характерна структурна, семантична та інтонаційна завершеність [2: 118; 3: 112]. Для навчання діалогу рекомендують поєднувати три типи: 1) діалог-обмін інформацією, 2) діалог-планування і здійснення певних дій, 3) діалог-обмін враженнями [2: 118–119]. Виділені типи, на наш погляд, не є вичерпними, основними, однак для вивчення деяких комунікативних ситуацій вони справді є найважливішими. Наприклад, під час вивчення теми „Дозвілля. Відпочинок” обов'язковими будуть саме ці єдності. Так, мета обміну інформацією переважає у діалогах на зразок:

- *Я вчора був у театрі.*
- *А ми ходили в кіно.*

Цю розповідь за метою висловлювання єдність треба пропонувати студентам і у вигляді питально-розповідного висловлювання:

- *Де ви були вчора?*
- *У театрі. А ви?*
- *А ми ходили в кіно.*

Діалог-планування варто розіграти з позитивною і негативною відповіддю, додавши пояснення причини у разі відмови:

- *Ходімо сьогодні в парк. Чудова погода. – Із задоволенням!*
- *Ходімо сьогодні в парк. Чудова погода. – Вибач, не можу. Потрібно готуватися до іспиту.*

Діалог-обмін враженнями теж потрібно подавати для вивчення у варіантах згоди і полеміки:

- *Мені дуже сподобався концерт. – І мені теж. Я в захопленні.*
- *Мені дуже сподобався концерт. – А мені зовсім не сподобався.*

Очевидно, що навчання діалогічного мовлення треба проводити через створення комунікативних ситуацій, соціально значущих для студентів-іноземців. Саме за таким принципом будують підручники: лексичний і граматичний матеріал подають у комунікативних темах „Сім'я”, „Знайомство”, „Гуртожиток”, „Деканат”, „На уроці”, „Магазин”, „Поліклініка”, „Телефонна розмова”, „Їдальня. Кафе”, „Місто”, „Університет” і т. ін. Структурно тема зазвичай складається з невеликого тексту розповідного характеру і кількох діалогів, що увиразнюють, конкретизують комунікативну ситуацію. Наприклад, тема „Деканат” може отримати реалізацію в різних діалогах, залежно від їхньої мети: „Студент хоче дізнатися номер своєї групи й аудиторії”, „Як змінити спеціальність”, „Як отримати дозвіл на дострокове складання заліків чи іспитів”, „З ким можна поговорити про плату за навчання” тощо. Зауважимо, що в методиці викладання російської мови як іноземної у 80-х роках ХХ ст. було проведено дослідження, спрямовані на вивчення і каталогізацію ситуацій реального мовного спілкування студентів-іноземців підготовчого факультету. У результаті цієї роботи було складе-

но перелік з 800 типових мовленнєвих ситуацій спілкування у соціально-побутовій і соціально-культурній сферах, а згодом організовано аудіозапис відповідних діалогів [5: 29–31]. Російські методисти пропонують презентувати ситуації спілкування у підручниках чи інших навчальних виданнях у вигляді сценаріїв, які визначають, що студент повинен робити і говорити. Наприклад, для вивчення комунікативної ситуації „Студент хоче змінити спеціальність” і формування вміння вести відповідний діалог у деканаті пропонують матеріали для студента і викладача. Для студента розроблена певна програма, напр.: 1. Привітайтеся. 2. Скажіть, що Ви хочете змінити спеціальність. 3. Запитайте, з ким Ви можете про це поговорити. 4. Дайте відповідь на питання декана, яка у Вас спеціальність і т. д.. Для викладача існує сценарій ситуації (мета ситуації, її учасники, місце), орієнтовний діалог і картка з орієнтовними варіантами реплік та оцінками. Власне, картка, де за кожний варіант відповіді (правильний і повний, частково неправильний чи неповний, зовсім неправильний) виставлено оцінку від 2 до 0 балів, потрібна викладачеві для оцінювання студента й аналізу разом з ним його помилок. З огляду на те, що в методиці викладання української мови як іноземної подібну роботу (її матеріалізацію у вигляді аудіозаписів і відповідних навчальних матеріалів) ще не здійснено, викладачеві доцільно самому скласти подібні програми-сценарії для студентів під час роботи над діалогами різної тематики. Наприклад, при вивченні теми „Магазин” можна запропонувати розіграти діалог за таким сценарієм:

Комунікативна ситуація „Вибір взуття у магазині чи на ринку”

1. Привітайтеся.
2. Якщо Ви бачите взуття, яке Вам подобається, запитайте, чи є необхідний Вам розмір.
3. Поцікавтеся, скільки коштує взуття.
4. Попросіть продавця дати Вам приміряти взуття.
5. Якщо воно не підходить, попросіть дати інший розмір, менший чи більший.
6. Запитайте, чи це якісне взуття, на думку продавця, чи воно шкіряне, як воно буде носитися.
7. Поцікавтеся у продавця, чи пасує Вам взуття.
8. Поцікавтеся, чи є гарантія на це взуття.
9. Якщо Ви вирішили купити взуття, скажіть про це і заплатіть гроші.
10. Якщо Ви вирішили не купувати взуття, скажіть про це.
11. Подякуйте і попрощайтесь.

Важливо, що така форма роботи навчає студентів розпочинати і вести діалог та дає можливість відпрацьовувати елементи мовної і соціальної поведінки у різних комунікативних ситуаціях.

Сучасні підручники української мови для іноземців роботу над діалогом як формою усного мовлення репрезентують приблизно однаковими завданнями: прочитайте діалог, вивчіть, закінчіть, вставте пропущені в діалозі репліки, створіть власний діалог за зразком, текстом чи малюнком, складіть діалог на певну тему. Методична наука пропонує для розвитку діалогічних умінь цілий комплекс мовних і мовленнєвих вправ [2: 120–121; 3: 114–119]. Варто виокремити серед них дві групи завдань: 1) на розвиток сприйняття і 2) на розвиток продукування діалогічного мовлення. Для розвитку сприйняття (аудіювання) діалогу студенти мусять мати можливість слухати зразки діалогічних текстів не лише від викладача, а й в аудіозаписі, бажано різними

голосами. На жаль, таких навчальних матеріалів хорошої якості небагато. Іноді можна використовувати діалоги, відібрані з фольклорних творів, художньої літератури (такі дисків зараз багато у продажу), але, зрозуміло, там дуже мало зразків діалогів у соціально-культурних ситуаціях, актуальних для іноземних студентів. У будь-якому разі до діалогу, прослуханого студентами (чи то магнітофонний запис, чи голос викладача) можна запропонувати низку завдань:

1. Прослухайте діалог, складіть із сусідом аналогічний.
2. Прослухайте діалог і в паузах повторюйте репліки його учасників.
3. Прослухайте початок діалогу, розширте і доповніть останню репліку одного з його учасників.
4. Прослухайте монологічний текст, перекажіть розмову героїв у формі діалогу.
5. Прослухайте діалог, перекажіть його у формі монологу.
6. Прослухайте низку запитань, дайте позитивну чи негативну відповідь у паузі.
7. Прослухайте репліки одного з учасників діалогу. Слухаючи вдруге, в паузі після реплік дайте відповіді за іншого учасника діалогу.
8. Прослухайте початок діалогу, запропонуйте його продовження разом з іншим студентом.

Для контролю аудіювання діалогічного тексту можна проводити так звані діалогічні диктанти, коли викладач читає лише опорну репліку двочленної діалогічної єдності, а студенти записують реактивну або навпаки.

Для навчання продукування діалогу методисти виділяють мовні вправи (на імітацію мовленнєвого зразка, його інтенсивний повтор, видозміну, комбінування запропонованих структур) і мовленнєві (навчають підготовленому і непідготовленому діалогічному висловлюванню) [3: 114–119], за іншою термінологією – підготовчі (тренувальні) і мовленнєві вправи [2: 120–121].

Справедливо зазначено, що „важливим методичним завданням у навчанні діалогу вважають не так оволодіння мовленнєвою реакцією на опорну репліку відповідно до ситуації, як навчання подавати її, тобто починати діалог, спираючись на навчально-мовленнєву ситуацію” [2: 120]. Отже, потрібно звернути особливу увагу на стимуляцію у студентів потреби поставити запитання. Це можна зробити багатьма способами, напр.:

1. Комунікативне завдання до тексту: „Запитайте, де живе і як навчається студент, про якого ми прочитали”.
2. Комунікативне завдання для студентів у парах: „Запросіть свого сусіда в гості чи в кіно”, „Порадьте йому прочитати цю книгу”, „Попросіть його дати Вам ручку, книгу, відчинити двері, вікно, підійти до Вас, до дошки, пересісти, трохи посунутися, порадити Вам щось, допомогти виконати завдання”, „Попросіть у сусіда дозволу взяти його книгу, ручку, скористатися його телефоном” тощо.
3. Робота з розповідними конструкціями, які потребують уточнення, пояснення. Наприклад, студенти, отримавши картки з репліками, які містять недостатньо інформації, мають сформулювати максимальну кількість запитань, аби дізнатися все можливе:

Завтра в мене іспит. – Коли саме ти складаєш іспит? З якого предмета буде іспит? Ти готовий до нього? Чи ти хвилюєшся?

Скоро ми поїдемо в інше місто. – У яке місто ви поїдете? Де розташоване це місто? Коли саме ви поїдете? Чому ви поїдете? З ким ви поїдете?

Я живу в гуртожитку. – У якому гуртожитку ти живеш? Де розташований гуртожиток? У якій кімнаті ти живеш? На якому поверсі ти живеш? тощо.

Наступний важливий момент – знання мовних штамтів і стереотипних фраз, яке є необхідним для вільного володіння діалогічним мовленням. Для роботи над цими конструкціями можна виконувати мовленнєві вправи з комунікативним завданням, вправи на аудіювання, підготовчі вправи, що навчають реакції на мовленнєвий стимул тощо, напр.:

1. Погодьтеся чи заперечте, висловіть сумнів, упевненість, подив, подяку, жаль, радість тощо.
2. Доберіть до поданої репліки з-поміж запропонованих ті, що виражають відмову від запрошення, подив, заохочення та ін.
3. Напишіть у зошитах еквіваленти (*так, ні*) почутих чи прочитаних стереотипних фраз-відповідей на запрошення: *Звичайно, із задоволенням. Вибач, я не зможу. На жаль, ми не прийдемо. Я згоден. З радістю. Вибач, я дуже зайнятий.*
4. Розподіліть прослухані чи записані стереотипні фрази за групами, наприклад, „Згода з думкою співрозмовника” і „Незгода з думкою співрозмовника”: *І я так думаю. Я теж так вважаю. Не можу погодитися з твоєю думкою. У мене інше враження. Я цілком погоджуюся з Вами. Думаю, це не так.*

Отже, роботу над розвитком діалогічного мовлення студентів-іноземців на початковому етапі треба проводити активно і з обов'язковою орієнтацією на живе спілкування, реальні комунікативні ситуації. Тренувальні вправи для вироблення вмінь ставити запитання й давати відповіді на них, слухати й продукувати діалогічне висловлювання, робота над мовними штамтами, характерними для діалогічного мовлення, лише в комплексі можуть дати позитивний результат – адаптацію студента-іноземця до нового мовно-культурного середовища та спілкування українською мовою.

-
1. *Вінницька В.М., Головяшина М.С., Плющ Н.П.* Українська мова як іноземна. – К., 2002.
 2. *Методика преподавания русского языка как иностранного: Для зарубежных филологов-русистов: Включенное обучение / Под ред. А.Н. Щукина.* – М., 1990.
 3. *Методика преподавания русского языка как иностранного на начальном этапе / Дергачева Г.И. и др.* – М., 1989.
 4. *Методика преподавания русского языка иностранцам / Под ред. С.Г. Бархударова.* – М., 1967.
 5. *Практическая методика преподавания русского языка на начальном этапе / Н.С. Власова и др.* – М., 1990.

FOREIGN STUDENTS' DEVELOPMENT OF DIALOGUE SPEECH HABITS IN STUDYING UKRAINIAN

Hanna Shvets

The Institute of Philology of the Taras Shevchenko National University of Kyiv

This article is about the problems of the formation and development of foreign students' dialogue speech during the first period of studying. It analyzes the students' skill to ask questions and answer, perceive and produce dialogues.

Key words: dialogue, dialogue speech, dialogue unity, question structures, communicative situation.